

3. Langer S. K. (1953). *Feeling and Form, A Theory of Art*. New York: Charles Scribner's Sons. 415.
4. Langer S. K. (1954). *Philosophy in a New Key. A Study in the Symbolism of Reason, Rite, and Art*. New York: The New American library. 248.

References:

1. Kassirer E. (2002). *Filosofiya simvolicheskikh form. Tom 1*. Moskva, Sankt-Peterburg: Universitetskaya kniga. 272.
2. Platon. (1999). *Fedon. Pir. Fedr. Parmenid*. Moskva: Mysl'. 528.
3. Langer S. K. (1953). *Feeling and Form, A Theory of Art*. New York: Charles Scribner's Sons. 415.
4. Langer S. K. (1954). *Philosophy in a New Key. A Study in the Symbolism of Reason, Rite, and Art*. New York: The New American library. 248.

УДК94:377(477) «1921-1925»

Ігор Миколайович Воронін,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С.Сковороди

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У
ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РОКІВ**

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Гончарова О.С.

Ігорь Николаевич Воронин,

соискатель второго (магистерского) уровня высшего образования,
специальности 014.03 Среднее образование (История)
Харьковского национального педагогического
университета имени Г.С.Сковороды

**РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО
ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 1920-Х ГОДОВ**

Научный руководитель – кандидат исторических наук, доцент О.С.Гончарова

Ihor Mykolaiovych Voronin,

applicant for the second (master's) level of higher education,

specialty 014.03 Secondary education (History)

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

**DEVELOPMENT OF VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION IN
UKRAINE IN THE FIRST HALF OF THE 1920S**

Supervisor – Phd in History, Associate Professor O.S.Honcharova

Анотація. У статті аналізується обставини, що змусили радянське керівництво України звернути значну увагу на питання підготовки кваліфікованих кадрів для промисловості. Основним напрямом подолання кадрового дефіциту став розвиток різних форм професійно-технічної освіти в країні. Доведено, що професійно-технічна освіта в Україні у 1921 –1925 роках ще тільки проходила процес свого становлення. Йшов пошук прийнятних форм для підготовки кваліфікованих кадрів. «Кодекс законів про працю» називав наступні можливі види навчання підлітків: школи ФЗУ, учбові бригади і майстерні, індивідуальне навчання в процесі виробництва. Однак, закладами професійно-технічної освіти, що діяли, випускалися лише такі фахівці, котрих було легко готувати. Це не могло вирішити всіх кадрові проблем радянської та української економіки. Не вистачало фахівців з багатьох професій.

Ключові слова: кваліфіковані кадри, професійно-технічна освіта, спеціаліст, ФЗУ.

Аннотация. В статье анализируются обстоятельства, заставившие советское руководство Украины обратить значительное внимание на вопрос подготовки квалифицированных кадров для промышленности. Основным

направлением преодоления кадрового дефицита стало развитие разных форм профессионально-технического образования в стране. Доказано, что профессионально-техническое образование в Украине в 1921-1925 годах еще только проходило процесс своего становления. Шел поиск приемлемых форм подготовки квалифицированных кадров. «Кодекс законов о труде» называл следующие возможные виды обучения подростков: школы ФЗУ, учебные бригады и мастерские, индивидуальное обучение в процессе производства. Однако действовавшими заведениями профессионально-технического образования выпускались лишь такие специалисты, которых было легко готовить. Это не могло решить все кадровые проблемы советской и украинской экономики. Не хватало специалистов по многим профессиям.

Ключевые слова: квалифицированные кадры, профессионально-техническое образование, специалист, ФЗУ.

Abstract. The article analyzes the circumstances that forced the Soviet leadership of Ukraine to pay considerable attention to the issue of training qualified personnel for industry. The main direction of overcoming the personnel shortage was the development of various forms of vocational education in the country. It is proved that vocational education in Ukraine in 1921-1925 was still in the process of its formation. There was a search for acceptable forms of training qualified personnel. The "Labor Code" named the following possible types of training for adolescents: FZU schools, training teams and workshops, individual training in the production process. However, the existing institutions of vocational education produced only such specialists who were easy to train. This could not solve all the personnel problems of the Soviet and Ukrainian economy. There was a lack of specialists in many professions.

Key words: qualified personnel, vocational and technical education, specialist, FZU.

Радянська Україна на початку 1920-х років переживала дуже складні часи. Щойно закінчилася збройні конфлікти на її території; промисловість та сільське господарство знаходилися у стані майже повної руйнації. Через нестачу сировини та палива близько 1/3 фабрик та заводів не працювали, а інші працювали не на повну потужність. Велика промисловість у 1920 році виробляла у сім разів менше продукції, ніж у 1913 році. Виплавка чавуну в кінці 1920 року в Україні складала 0,5 % довоєнної. У виключно важкому становищі знаходилися залізничний та водний транспорт України. У 1921 році нараховувалося 64, 2 % виведених зі строю паровозів та 42 % вагонів. Розореними були також і легка та харчова промисловості. На виробництвах важкої та середньої промисловості України у 1912 році працювало 495 тисяч осіб, а у 1921 році їх залишилося біля 280 тисяч осіб [2, с. 15]. Ця обставина ставила на порядок денний питання про підготовку кваліфікованих кадрів. Однак, система освіти також знаходилася у повному занепаді.

З введенням у 1921 році нової економічної політики велика увага почала приділятися розвитку різних форм професійно-технічної освіти в країні. У лютому 1921 року Головпрофосом РРФСР було розроблено та затверджено перше «Положення про школи фабрично-заводського учнівства (ФЗУ) металопромисловості». Тоді ж воно було розглянуто колегією Укрголовпрофосу та з невеликими редакційними правками визнано діючим і для шкіл України як «Положення про заводське учнівство металообробної промисловості». У ньому вказувалося, що кваліфікованим робітником можна назвати лише того, хто по-перше, пропрацював певну кількість років у обстановці, що відповідала б за своїм обладнанням, засобам, прийомам та точністю роботи сучасним вимогам техніки; по-друге, встиг набути стільки практичних навичок та умінь, що він у змозі виконати певну роботу за своїм фахом з тим ступенем точності, з якою така робота виконується на кращих заводах даного виробництва; по-третє, отримавши певну теоретичну підготовку, як загальноосвітню, так і спеціальну. За подібною схемою

виробничого навчання, що подана у Положенні, перший рік учні мали б проводити у підготовчій майстерні та навчатися базовим принципам слюсарної справи; два наступних роки працювати у заводських цехах і, нарешті, на останньому році навчання йти до показової майстерні, що обладнана сучасною технікою. Нарівні з теоретичною та виробничою підготовкою Положення приділяло значну увагу завданням виховання, чи, як тоді її називали, клубній роботі.

На основі положень цього документу комсомол, губпрофоси та профспілки почали створювати школи ФЗУ у всіх галузях промисловості, не лише машинобудуванні. Здебільшого це були училища ФЗУ переважно з підготовки слюсарів та токарів. Лише у 1926–1927 роках ці галузі переходять до підготовки спеціалістів за основними фахами свого виробництва.

Велике значення для зміцнення ролі шкіл ФЗУ у економіці мало введення розділу про учнівство до «Кодексу законів про працю», в якому перераховувалися усі можливі види навчання підлітків: школи ФЗУ, учбові бригади і майстерні, індивідуальне навчання в процесі виробництва. Строк учнівства встановлювався в залежності від складності професії, але не більше чотирьох років. Для учнів молодше 16 років встановлювався чотирьохгодинний робочий день. Жінки та підлітки не працювали на нічних роботах. У школах ФЗУ велику увагу приділяли загальноосвітній підготовці молодих робітників та фахівців [5, с. 45].

У зв'язку з тим, що загальноосвітня підготовка учнів шкіл ФЗУ на початковому періоді була дуже низькою (у більшості випадків вони мали освіту не більше 2–3 класів початкової школи), зверталася особлива увага на вивчення загальноосвітніх дисциплін. Слід сказати, що школа фабрично-заводського учнівства була для того часу новою, сучасною формою підготовки висококваліфікованих робітників. У ній поєднувалося навчання з виробничою працею та об'єднувалася загальна, професійна та політична освіта. Школа ФЗУ не отримала прямої методичної спадщини від дореволюційної професійно-технічної школи. Усі важливі питання методики,

починаючи від складання учбових планів та програм і закінчуючи розробкою підручників та методик викладання окремих предметів, вимагали закладення нових методологічних установок, знання нової шкільної аудиторії – заводських підлітків, які приходили з невеликими загальними знаннями, але мали виробничий досвід. Для організованого обміну досвідом великого значення набували республіканські та загальносоюзні з'їзди, участь у яких брали організатори та педагоги шкіл робітничої освіти.

Вперше питання будівництва нових професійних шкіл та шкіл робітничої молоді обговорювалося на 1 Всеукраїнській конференції з індустріально-технічної освіти (2 – 8 вересня 1922 року) у місті Харкові. Тут були заслухані: доповідь представника Головпрофосу УСРР про систему індустріально-технічної освіти; доповіді присвячені окремим типам шкіл (індустріальний технікум, індустріальна профшкола та школа робітничої молоді); питання економічного та шкільного районування. Дві доповіді були присвячені будівництву перших шкіл ФЗУ: при Брянському металургійному заводі в Катеринославі та при суднобудівних заводах «Тремсуд» та «Наваль» у Миколаєві [4, с. 17].

Результати трьохрічних пошуків кращої форми підготовки молодих робітників підвів I Всеросійський з'їзд з освіти робітників-підлітків (вересень 1922 року), що намітив шляхи покращення методичної та організаційної роботи. Було рекомендовано збільшити кількість годин з предметів: рідна мова – 400 годин, суспільствознавство та географія – 160 годин, математика – 440 учбових годин, історія – 320 годин, природознавство, хімія та фізика – 400 годин, креслення та техніка безпеки – 80, організація виробництва та праці і економіка підприємства – 120 годин, спеціальний курс – 400 учбових годин.

Перший Всеукраїнський з'їзд з освіти робітничої молоді (5 – 11 березня 1923 року) обговорив питання про стан шкіл робітничої молоді, намітив організаційні заходи з підвищення якості роботи шкіл. Суперечки виникли з двох питань: про обов'язковий загально-професійний мінімум на першому

році навчання та про застосування утилітарних робіт для учнів на всіх етапах навчання. З'їзд відкинув загально професійний мінімум та визнав достатнім обмежитися лише проходженням допоміжної професії. На секційних засіданнях були розглянуті доповіді про методи викладання та схематичні програми з рідної мови, математики, механіки, креслення та природознавства. На 12 з'їзді РКП(б), що відбувся у квітні 1923 року знову вказувалося на необхідність збільшити підготовку робочих кадрів у школах ФЗУ, на різних курсах та шляхом індивідуально-бригадного навчання. Цей з'їзд започаткував політику «коренізації», виконання якої привело до врахування під час створення мережі закладів професійно-технічного навчання мови учнів та організації закладів освіти де навчання проводилось мовою тієї чи іншої національності [3, с. 96].

Великою проблемою у той час було звільнення молоді з підприємств . Введення госпрозрахунку призвело до закриття деяких нерентабельних виробництв та скорочення кількості робітників. Часто у першу чергу скорочувалася молодь, як була найменш кваліфікованою частиною робітничого складу. Якщо на 1 липня 1921 року відсоток підлітків (до 18 років) до всієї кількості робітників складав у металообробній промисловості – 10,9 %, то на 1 липня 1922 року він був лише – 6,2%. У текстильній промисловості було відповідно – 8,5 % та 4,4 %, у деревообробній – 11 % та 6 % і так далі [1, с. 27]. На II з'їзді РКП(б) було вирішено провести бронювання місць для робітників-підлітків на виробництві, забезпечити реорганізацію праці робітничої молоді, підпорядкування її цілям навчання та отримання кваліфікації і так далі. 2 травня 1922 року ВЦІК видав закон «Про встановлення мінімуму кількості підлітків на виробництві». Закон про бронювання місць для підлітків зіграв велику роль у закріпленні молоді на виробництвах та надав стабільного та обов'язкового характеру системі учнівства та школам ФЗУ. До 1923–1924 років біля 70 % всіх молодих робітників-учнів навчалось у школах ФЗУ за даними на 1 січня 1925 року [5, с. 48].

У подальшому освітньою базою для школи ФЗУ стає семирічна загальноосвітня школа. Це давало можливість збільшити учбовий час на виробниче навчання та технічні предмети, дещо скоротити строки навчання у школах ФЗУ для деяких професій.

З метою координації діяльності головпрофосів і господарчих органів з підготовки робітничих кадрів були створені бюро з профтехосвіти при ВРНГ (1921 рік), а пізніше, у 1924–1925 роках, – відділи профтехосвіти при ВРНГ СРСР та союзних республік, створені посади уповноважених з профтехосвіти при відомствах. Представники ВРНГ, профспілок, відомств входили до складу колегій головпрофосів та їх відділів. Важливу координуючу функцію виконували міжвідомчі та внутрівідомчі конференції і наради з проблем підготовки кваліфікованих робітників.

У 1924 році було затверджено нове положення про школи ФЗУ, згідно якого встановлювалося 2 типи цих учбових закладів: трьох чи чотирьохрічні, що готували висококваліфікованих фахівців та двох чи трьохрічні з підготовки робітників масових професій [1, с. 33].

Перші підсумки будівництва шкіл ФЗУ у республіці були підведені на Всесоюзному з'їзді з робітничої освіти в Москві у 1924 році, де представники Наркомпросів союзних республік дали характеристику профтехосвіті в своїх республіках. На протязі 1925–1926 років у пресі та на інших нарадах почалися нарікання на школи ФЗУ. При цьому висувалася вимога ліквідувати школи, замінивши індивідуальним учнівством та короткостроковими курсами. Мотиви цієї вимоги були наступні: школи ФЗУ не готують робітників потрібних спеціальностей; учбові плани перевантажені загальноосвітніми та загально-технічними предметами і тому школи випускають фахівців, які не пристосовані до практичної роботи на виробництві; школи ФЗУ надто дорого коштують державі і випускники шкіл не закріплюються на виробництві.

Слід визнати, що деякі з цих висловлювань були вірними. Дійсно, школа ФЗУ не могла підготувати сотні спеціальностей, які були потрібні

підприємствам. Отож, не можна було надавати цим школам повну монополію у підготовці робітничих кадрів. На Всесоюзному з'їзді з робітничої освіти у 1924 році відмічалось, що школа ФЗУ за всіма напрямками промисловості готує переважно слюсарів та токарів і часто у значно більшій кількості ніж це було потрібно конкретному підприємству чи галузі промисловості. Основна причина цього недоліку була в незадовільній постановці планування потреб виробництва у кадрах. Господарчі органи не давали більш-менш точних замовлень на підготовку робітників з певних спеціальностей на три роки вперед, а школи ФЗУ з їх трирічним строком навчання не могли без подібних замовлень розгортати потрібну систему підготовки кваліфікованих кадрів. Саме тому, багато зі шкіл обмежувалися професіями, найбільш «зручними» з точки зору постановки навчання (наприклад слюсарями), і спеціальностями, з підготовки яких старі професійно-технічні школи мали методичний досвід.

Хоча школи ФЗУ і мали монополію на виховання та навчання кваліфікованих робітників та фахівців, певну частку у профтехосвіті займали такі форми освіти, як професійно-технічні робітничі курси, індустріально-технічні професійні школи, вечірні робітничі технікуми, індустріальні робітничі факультети. Зокрема, у 1921 р. в УСРР діло 410 курсів ліквідації технічної неграмотності й підвищення робітничої кваліфікації, на яких навчалось 20883 учні. Проте, в подальшому їх кількість зменшується по мірі зростання шкіл ФЗУ [6, с. 6]. Індустріально-технічні школи або професійно-технічні школи відрізнялися від шкіл фабзавучу тим, що вони готували фахівців з середньої та дрібної промисловості, а також для сільського господарства, тоді як школи ФЗУ створювались переважно для підготовки кадрів важкої індустрії.

Майже одночасно з організацією шкіл робітничої молоді чи ФЗУ почалася організація вечірніх робітничих технікумів (ВРТ). Вони становили наступний рівень профтехосвіти після фабзавучу, вищу школу для висококваліфікованих робітників, з чотирьохрічним курсом навчання, що готує на першому етапі кваліфікованого майстра, а на другому – інженера-

практика вузької спеціалізації. Так, якщо у 1921 р. їх діяло 6, то у 1925 р. – вже 16 [6, с. 8]. До системи професійно-технічної освіти належали також промислові робітничі факультети. Вони допомагали підготувати учнів до вступу у вищі професійно-технічні заклади. Їх кількість за означений період збільшилась з 4 до 8 [6, с. 9].

Таким чином, професійно-технічна освіта в Україні у 1921 –1925 роках ще тільки проходила процес свого становлення. Йшов пошук прийнятних форм для підготовки кваліфікованих кадрів. Тими ж закладами професійно-технічної освіти, що діяли, випускалися лише такі фахівці, котрих було легко готувати. Це не могло вирішити всіх проблем радянської та української економіки. Не вистачало фахівців з багатьох професій.

Література:

1. Блинчевский Ф.Л., Зеленко Г.Н. (1957). Профессионально-техническое образование рабочих в СССР. М.: Трудрезервиздат. 160.
2. Гончарова О. С. (2017). Історія України новітнього часу: Навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету. Харків: Антиква. 332.
3. Гончарова О. С. (2007). Становлення та функціонування мережі професійного навчання національних меншин Харківщини в 20-ті – на початку 30-х років ХХ століття. *Збірник наукових праць. Серія: «Історія та географія» / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.* Харків: Майдан. Вип. 28. С. 95-104.
4. Професійно-технічна освіта в УРСР. (1967).К.: Знання України. 27.
5. Пузанов М.Ф., Терещенко Г.Н. (1980). Очерки истории профессионально-технического образования в УССР. К.: Высшая школа. 231.
6. Тези доповідей та резолюцій другого з'їзду по робітничій освіті УРСР. (1925). Х. б. в. 122.

References:

1. Blynchevskiy F. L., Zelenko H. N. (1957). Professionalno-tekhnicheskoe obrazovanie rabochikh v SSSR. M.: Trudrezervizdat. 160.
2. Honcharova O. S. (2017). Istoriia Ukrainy novitnoho chasu: Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv istorychnoho fakyltetu. Kharkiv: Antykva. 332.
3. Honcharova O. S. (2007). Stanovlennia ta funktsionuvannia merezhi profesiinoho navchannia natsionalnykh menshyn Kharkivshchynyv 20-ti – na pochatku 30-khrokiv XX stolittia. *Zbirnyk naukovykh prats. Seriia: «Istoriia ta heohrafiia» / Kharkivskiy natsionalnyi pedahohitsnyi universytet imeni H. S. Skovorody*. Kharkiv: Maidan. Вип. 28. S. 95-104.
4. Profesiino-tekhnichna osvita v URSR. (1967). K.: Znannia Ukrainy. 27.
5. Puzanov M.F., Tereshchenko H.N. (1980). Ocherki istorii professionalno-tekhnicheskoho obrazovaniia v USSR. K.: Vysshaia shkola. 231.
6. Tezy dopovidei ta rezoliutsii drugoho z'izdu po robitnychii osviti URSR. (1925). Kh. b. v. 122.

УДК 378.091.12.011.3-051:63(477)(091)

Олена Михайлівна Голикова,

канд. іст. наук, професор кафедри ЮНЕСКО та соціального захисту

Державний біотехнологічний університет (ДБТУ, м. Харків);

докторант ННСГБ НААН України (м. Київ)

ORCID 0000-0003-1149-7342

**ПОЧАТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНИХ ЗАКЛАДІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ (КІНЕЦЬ ХVІІІ – СЕРЕДИНА ХІХ СТ.)**

Елена Михайловна Голикова,

канд. ист. наук, профессор кафедры ЮНЕСКО и социальной защиты

Государственный биотехнологический университет (ГБТУ, г. Харьков)

докторант ННСГБ НААН Украины (г. Киев)